

Dostál, Bořivoj

[Šolle, Miloš. Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1968, vol. 17, iss. E13, pp. 218-219

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109552>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Zur Bedeutung des petrographischen Studiums den Bausteine von den grossmährischen Burgwällen. Vorliegender Aufsatz enthält die Grundgedanken einer Rezension, die der Verfasser als Opponent einiger Abhandlungen von J. Štelcl und J. Tejkal über die Analyse des Steins der grossmährischen Bauten geschrieben hat. Er zeigt vor allem auf die Bedeutung dieser Abhandlungen für die archäologisch-historische Auswertung der ausgedehnten Grabungen der grossmährischen Burgwälle und deutet die Wege an, auf welchen man die Ergebnisse dieser petrographischen Studien archäologisch ausnützen könnte (die Frage der Förderzentren des Steins, des Verkehrs, der Handelsstrassen, der Verwaltungsbezirke, der ökonomischen Einheiten, der Bauhütten, der Zeitstellung der Bauten, der Auswahl der Steine dem Zweck der Bauten nach usw.). Er betont die Notwendigkeit einer systematischen Mitarbeit der Archäologen mit Petrographen in einem breiteren Masse in der Zukunft: nur ihre andauernde Kontinuität ermöglicht eine volle Ausnützung der bisherigen vielversprechender Ergebnisse.

M. Šolle, Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách. Praha, Academia 1966. Monumenta archaeologica XV. 333 stran, 66 obr., 59 tab.

Byla-li hmotná kultura Moravy z doby mojmírovské dynastie již dosti dlouho známa a výrazně osvětlena rozsáhlými výzkumy hradíšť v dolním Pomoraví (Staré Město, Mikulčice, Břeclav-Pohansko), zůstával archeologický obraz Čech 9. století poměrně nejasný. Teprve výzkum M. Šolleho na Staré Kouřimi, který díky použití moderních přírodovědných výzkumných metod přinesl překvapivé objevy, vedl k vyplnění této mezery v našich znalostech. V recenzovaném spise hodnotí autor výsledky svých terénních prací, aplikuje své záměry na ostatní současné hrobové nálezy z Čech a konfrontuje je s prameny písemnými, podmínkami geografickými, pedologickými, fytopaleontologickými aj., jakož i s prastarými kulturními tradicemi, které užší i širší zájmové prostředí kouřimského hradiska (zlickou oblast, Čechy) ovlivňovaly.

Výsinné hradisko Stará Kouřim, hlavní politicko-hospodářské a kulturní centrum kmenového knížectví zlického, vzniklo uprostřed hustě osídlené zemědělské oikumeny v místě zaniklé nechráněné osady s keramikou pražského typu. Nejdříve šlo o nevelké opevnění (4,8 ha) rozrostlé časem v trojčlenný areál ve tvaru kruhové výseče o ploše 40 ha, uzavřený třemi pásy hradeb a příkopů. Konstrukce nejstaršího vnitřního valu zbudovaného v druhé čtvrtině 9. století na troskách eneolitického opevnění se nedala blíže zjistit. Chronologicky s ním souvisel příkop uzavírající prostor kolem jezírka Libuše, interpretovaného autorem jako kulturní místo původně pohanské (kult přírodních živelů a uctívání mrtvých) a posléze křesťanské (baptisterium). Později byla vybudována střední hradba vykazující dvě stavební fáze. Ve starší fázi zbudované kolem poloviny 9. století šlo o dvojitou řadu fošnových palisád zpevněných na vnějších stranách šikmými vzpěrami z kulatiny a vyplněnou hlínou. Mladší fáze postavená na přelomu 9. a 10. století měla stupňovitou rostovou konstrukci s protisměrnou překládkou břevů zasypvaných hlínou a byla opatřena mohutnou čelní kamennou zdí a nízkou zidkou na vnitřní straně. Vnější hradba založená patrně v průběhu druhé poloviny 9. století sestávala z komor vyplněných hlínou, jejichž přední stěna byla pletená a zpevněná zkosenou hlinitou předprsní a zadní stěna z vodorovných fošen držných mohutnými kůly. V hradbách byly prozkoumány tři brány. Nejpozoruhodnější byla brána vnější s dvěma téměř dva metry širokými a esovitě prohnutými průchody mezi dovnitř zataženými ochrannými hradebními křídly a baštovitým tělesem uprostřed. Střední a jižní brána byly podstatně jednodušší: proluka v hradbě byla vymezena kůly, na nichž spočívala věžovitá nadstavba. Autor uvádí široká srovnání s raněstředověkými fortifikačními zařízeními z celé střední Evropy. Platnost jeho úvah o směrech vzájemných vlivů je pochopitelně omezena stavem výzkumu v jednotlivých oblastech.

Nejvýznamnější nálezy poskytl pohřebiště knížecí rodiny a družiny (celkem 152 hrobů). Vzájemná superpozice, uspořádání hrobů (skupiny, řady), odlišná orientace korespondující s měnící se úpravou hrobových jam, se stupněm vybavení a charakterem přídavek, umožnila autorovi rozlišit čtyři chronologické skupiny hrobů (A 1, A 2—3, B 1, B 2—3). Detailní třídění hrobů je opřeno zejména o vývoj šperku, v menší míře o výskyt a vývoj věder, seker a ostruh. Krajní meze jsou na jedné straně dány ozdobami blatnického rázu s prvky pozdněavarskými a raněkarolinskými, datovatelnými rámcově do první poloviny 9. století, na druhé straně ranými tvary esovitých záušnic, které se mohly objevit k polovině 10. století. Většina kouřimských šperků má však ráz velkomoravský s prvky byzantsko-orientálními (typické pro druhou polovinu 9. století), které jsou v tamější zlatnické dílně na počátku 10. století dále rozvíjeny, takže tam vzniká spojovací článek mezi šperkem velkomoravským a ozdobami z pokladů zlomkového stříbra z druhé poloviny 10. a z 11. století. Bohatý soubor kouřimských ozdob a jiných předmětů dovolil Šollemu rozdělit i ostatní nálezy velkomoravského rázu z Čech do chronologických skupin souhlasných s kouřimskými a objasnit tak vývoj hmotné kultury 9. až první poloviny 10. století v Čechách. Přijatelné je autorovo ztotožnění zániku starší fáze střední hrady a jistého zlomu

v hmotné kultuře pohřebiště s přemyslovskou expanzí na sklonku 9. století a pak spojování zániku hradiště a pohřebiště s definitivním potlačením zlického knížectví Přemyslovci v průběhu druhé čtvrtiny 10. století. Je však třeba podotknout, že zcela nesporné a zřetelným mezním oddělené jsou pouze dvě stavební fáze středního valu a tři vývojové fáze pohřebiště, dané jednak stratigraficky (hroby s blatnickým inventářem jsou převrstveny hroby s velkomoravskými ozdobami) a jednak výraznou typologickou změnou ve šperku (nástup esovitých záušnic). Ostatní stavební fáze a fáze pohřbívání odvozené jen z logických úvah a typologického rozboru, s nímž je možné souhlasit, neumožňují přesnou synchronizaci vývoje fortifikace a pohřbívání; dělítka mezi nimi jsou labilní a splyvavá. Svědčí o tom nejlépe to, že autor se sám nedrží důsledně jednotného členění. Např. skupinu hrobů B 1 řadí na jednom místě do pozdního období velkomoravského (str. 53) a jinde ji označuje jako povelkomoravskou (str. 147 a n.) aniž jasně rozlišuje, zda má na mysli vývoj v Čechách po odtržení od Velké Moravy (r. 895) či po pádu Velké Moravy vůbec (r. 906/7).

Ze sídelních objektů je nejpozoruhodnější halová stavba (délka 89 m) souběžná se starší fází středního valu. Šolle ji právem srovnává s nordickými a porýnskými germánskými halami, které podle svědectví ság sloužily v raném středověku jako shromažďovací prostory pro knížete a jeho družinu. Stejnou funkci měla zřejmě i hala kouřimská a jde v našem prostředí nesporně o cizí prvek. Autorův předpoklad o simultánních vlivech nordické architektury jak v západní Evropě, tak v oblasti východoslovanské je na základě písemných svědectví správný, je však třeba zdůraznit, že archeologické doklady halových staveb v raném ruském středověku neexistují. Šollem uváděný příklad dlouhé budovy z Blagověščenské hory u Vščize je vyloženým omylem, neboť jde o nález související nikoliv se slovanským osídlením, ale s kulturou juchnovskou, která se pokládá za ugrofinskou nebo baltskou (A. V. Iljinskaja, V. V. Sedov) a datuje se nikoliv 5.—7. stoletím (což ani Rybakov v práci citované Šollem netvrdí), ale 5. stoletím před n. l. až prvními stoletími n. l. (P. N. Tretjakov, Sov. arch. 1960, No. 1, 41). Rybakovem uváděná horní hranice datování není obecně uznávána. S problematikou nordických vlivů v raném středověku nemůže mít tedy tato lokalita nic společného. Pochopitelně i o rekonstrukci kouřimské haly by bylo možné diskutovat.

Z jiných obytných staveb nejsou na Kouřimi doloženy zemnice, což je dáno neagrárními prostředím hradiška. Z nadzemních domů se zachovala jen spleť žlábků po dřevěných základových polštářích, neskýtajících bližší možnosti k rozlišení počtu, velikosti a podmínky k rekonstrukci těchto staveb. Též nálezy výrobních a otopných zařízení nerozlišují podstatně naše znalosti. Interpretace četných jam je problematická a autor ji nerozvádí. Přesto Šolle právem předpokládá na základě rozboru nálezů místní výrobu hrnčířskou, bednářskou, tesařskou, kovářskou, zlatnickou, jakož i zpracování kostí a výrobu textilní.

Velmi poučný a střizlivý je autorův postup při zjišťování počtu obyvatel hradiška (celkem 200—300 lidí, z toho jen 40—50členná skupina pohřbívala u jezírka Libuše) a počtu jeho budovatelů a obránců (500—600 lidí, kteří se rekrutovali z okolních osad).

Kniha je doplněna podrobným popisem archeologických objektů, antropologickým rozbořem kostrových pozůstatků a bohatou obrazovou dokumentací. Přes diskutabilitost některých dílčích závěrů, jistě nepřesnosti v citacích (zkomolená jména např. Fedorov—Davydov na str. 144, 291; zkomolený obsah citace B. A. Rybakova na str. 117) aj., je Šolleho kniha významným dílem v oboru slovanské archeologie, seznamujícím nás nejen s pozoruhodným památkem naší minulosti, ale posunujícím též vpřed naše znalosti o intenzitě velkomoravských vlivů a síle velkomoravské tradice v Čechách. Je bohatým zdrojem poučení nejen pro odborníky různých historických oborů, ale svými úvodními partiemi a závěry, jakož i dobrou grafickou úpravou je přístupná širokému okruhu zájemců.

Recenze byla napsána již v roce 1966 pro Vědu a život. Proto v ní nejsou některé speciální otázky rozvedeny.

Bořivoj Dostál

Manfred Bietak, Ausgrabungen in Savala-Nubien 1961—1965. Denkmäler der C-Gruppe und der Pan-Gräber-Kultur. Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, 92. Bd, Wien 1966. Stran 100 + 38 obrazových tabulí + 9 vyobrazení v textu.

První větší práce mladého archeologa je už třetí v řadě zpráv o rakouských záchranných výzkumech v Dolní Núbii v rámci akce UNESCO. První část publikace je věnována oválným, kamenným věncem a mohylou opatřeným hrobům s východozápadní orientací nubijské tzv.